
ks. Marek Jodkowski

EWANGELICY A ZOBOWIĄZANIA MATERIALNE
WZGLĘDEM PARAFII KATOLICKICH
NA OBSZARZE HISTORYCZNEJ WARMII
W PIERWSZEJ POŁOWIE XIX WIEKU

- Słowa kluczowe:** Warmia, Kościół ewangelicki, Kościół katolicki, miasta warmińskie, Prusy w XIX wieku, dziesięcina
- Schlüsselwörter:** Ermland, Evangelische Kirche, die katholische Kirche, die Stadt von Ermland, Preußen im neunzehnten Jahrhundert, der Zehnte
- Keywords:** Warmia, Evangelical Church, the Catholic Church, the city of Warmia, Prussia in the nineteenth century, the tithe

Wstęp

Polityka finansowa w Prusach należy do obszarów wiedzy, które wciąż wymagają pogłębionych studiów. Wpływała ona na funkcjonowanie Kościołów, a zwłaszcza katolickiego i ewangelickiego, które stosowały się do regulacji prawa państwowego w zakresie zarządzania majątkiem, dochodami, rozchodami itp. Normy prawne dotyczące dóbr materialnych, zwyczaje oraz obrót pieniądzem nabierały szczególnego znaczenia w kształtowaniu relacji interkonfesyjnych na terenach niejednorodnych wyznaniowo. Do nich należały również obszary historycznej Warmii w pierwszej połowie XIX w. Podtrzymano w nich wówczas tzw. zasadę terytorialnej przynależności parafialnej, a zatem przyporządkowania do danej parafii osób, które ją zamieszkiwały. Niestety, dotyczyła ona również mieszkańców innego wyznania, o ile członkowie Kościoła mniejszościowego nie posiadali w danym miejscu swojej parafii. Łączyło się to przede wszystkim z obowiązkiem świadczeń na rzecz placówek duszpasterskich innej konfesji¹. Na Warmii problem ten dotyczył zwłaszcza wyznawców denominacji protestanckich. Zwracali się oni zatem z prośbą do lokalnych i prowincjonalnych władz państwowych,

¹ J. Jasiński, *Kościół katolicki i ewangelicki oraz związki wyznaniowe*, w: *Historia Pomorza*, t. III (1815–1850), cz. 2, *Zagadnienia polityczne, narodowościowe i wyznaniowe*, red. G. Labuda, Poznań 1996, s. 73.

a nawet do Ministerstwa Wyznań Religijnych, Oświaty i Zdrowia w sprawie unormowania zobowiązań materialnych ewangelickich gmin wyznaniowych względem parafii katolickich².

W historiografii polskiej pomijano bądź lakonicznie prezentowano zagadnienie dotyczące świadczeń ewangelików wobec parafii katolickich na obszarach historycznej Warmii w pierwszej połowie XIX w. Żeby uzupełnić te informacje, warto przeprowadzić analizę dokumentów zgromadzonych w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, które odnoszą się przede wszystkim do prawnych regulacji konstytuujących zobowiązania materialne wiernych wobec Kościoła innej konfesji oraz udziału miast warmińskich w finansowaniu wspólnot wyznaniowych.

Geneza rozwoju Kościoła ewangelickiego na Warmii

Ewangelickie wspólnoty religijne zaczęły powstawać na obszarach historycznej Warmii po jej aneksji, której dokonały Prusy. Przed 1772 r. odmawiano protestantom prawa osiedlania się na Warmii. Zgodnie z ustawą krajową bp. Maurycego Ferbera, jedynie rok mogli oni przebywać na tym terenie. Tego wymogu nie przestrzegano jednak kategorycznie, zwłaszcza w XVIII w.³ Z relacji ewangelików wynikało, że katolicka ludność nadgraniczna utrzymywała z przedstawicielami innej konfesji relacje handlowe, jednak traktowała te osoby z wyraźnym dystansem. Po zmianie przynależności państwowej umożliwiono ewangelikom migrację na tereny historycznej Warmii, zapewniając im ochronę wojskową. Nie zawsze osiedlały się całe rodziny; często chęć zamieszkania na tym obszarze deklarowały pojedyncze osoby. Rdzenna ludność wyrażała wobec nich nieufność i obawę. Wyżsi rangą ewangeliccy przedstawiciele wojska tworzyli początkowo w warmińskich miastach zarodek (Stamm) społeczności protestanckiej. Z czasem przyłączali się do nich rzemieślnicy. W latach siedemdziesiątych XVIII w. zmagano się z brakiem miejsc liturgicznych, w których można byłoby sprawować nabożeństwa. Dotkliwie odczuwano również konieczność transportu zwłok na ewangelickie cmentarze, znajdujące się poza obszarem dawnego dominium, co wiązało się ze sporym nakładem finansowym⁴.

² Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem (dalej: GStA PK), I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 15].

³ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 1]; G. Jasiński, *Kościół ewangelicki w Olsztynie w XIX wieku*, w: *Olsztyn 1353–2003*, red. S. Achremczyk i W. Ogrodziński, Olsztyn 2003, s. 260; A. Szorc, *Wilkieże warmińskie*, *Studia Warmińskie*, 1984, nr 21, s. 26.

⁴ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [ss. 2–3]; zob. także J. Jasiński, *Świadomość narodowa na Warmii w XIX wieku. Narodziny i rozwój*, Olsztyn 1983, s. 74.

Poszczególne gminy ewangelickie zgłaszały władzom miast warmińskich chęć uczestnictwa w nabożeństwach. Ze względu na to, że podobne życzenia wyraziło kilka wspólnot duszpasterskich, władze państwowe wydały rozporządzenie skierowane do magistratów, aby wydzielić w ratuszach bądź zamkach pomieszczenia do celebracji liturgicznych. Wyposażenie tych sal pozostawiono w gestii lokalnych społeczności ewangelickich⁵. Starano się następnie skłonić duchownych zamieszkujących sąsiednie parafie, żeby na Warmii sprawowali nabożeństwa. Otrzymali oni zgodę na roztoczenie opieki duszpasterskiej nad ludnością zamieszkującą obszar diaspory, za co przekazywano im gratyfikację zarówno ze strony wojska, jak również ludności cywilnej. Niestety, przyjazdy duchowieństwa odbywały się dość rzadko. Warto wspomnieć, że proboszcz z Galin, poza swoją parafią, pełnił również posługę pastoralną w Lidzbarku Warmińskim, Dobrym Mieście, Jezioranach i Bisztynku⁶.

Nauczanie młodzieży ewangelickiej pozostawiało wiele do życzenia. Zamozni przedstawiciele wojska, jak również urzędnicy państwowi, niejednokrotnie zatrudniali wspólnie prywatnego nauczyciela. Pozostała ludność posyłała dzieci do szkół katolickich. Ostatecznie władze państwowe podjęły decyzję dotyczącą zatrudniania w poszczególnych miastach warmińskich rektorów (kierowników szkół), co miało miejsce w latach 1784–1792. Otrzymali oni jednocześnie pozwolenie na głoszenie kazań, udzielanie chrztów, a także przewodniczenie ceremoniom pogrzebowym. Zajmowali się również prowadzeniem katechezy przed konfirmacją, dzięki czemu określano ich mianem „katechetów”. Ordynowanym księżom zarezerwowano celebrację Wieczery Pańskiej oraz asystowanie przy ślubach⁷. Zasady podziału wynagrodzenia w ramach *iura stole* pomiędzy duchownych i katechetów ustalano na zgromadzeniach lokalnych wspólnot ewangelickich. Koszty związane z celebracją nabożeństw pokrywano z dobrowolnych ofiar. O ich przeznaczeniu decydowali przedstawiciele opisywanych gmin wyznaniowych. W celu transparentności wydatków rachunki wykładano w oratoriach. Odbywało się to bez powiadamiania władz państwowych⁸.

⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 3]; M. Jodkowski, *Budownictwo Kościoła ewangelickiego na obszarach historycznej Warmii w dobie sekularyzacji (1772–1840)*, Studia Nauk Teologicznych, 2014, nr 9, s. 211.

⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [ss. 3-4]; M. Jodkowski, *Budownictwo Kościoła ewangelickiego na obszarach historycznej Warmii w dobie sekularyzacji (1772–1840)*, s. 211.

⁷ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 4]; M. Jodkowski, *Budownictwo Kościoła ewangelickiego na obszarach historycznej Warmii w dobie sekularyzacji (1772–1840)*, ss. 211–212; zob. również J. Jasiński, *Świadomość narodowa na Warmii w XIX wieku. Narodziny i rozwój*, s. 58.

⁸ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 5].

Wraz z wprowadzeniem tzw. unii kościelnej w 1817 r., jednoczącej kalwinizm i luteranizm w formie Zjednoczonego Kościoła Ewangelickiego, zwanego także Ewangelickim Kościołem Unijnym, zintensyfikowano dynamikę rozwoju protestantyzmu na obszarach historycznej Warmii, przede wszystkim na polu budowlanym⁹. Współzależność Kościoła ewangelickiego i państwa uwidaczniała się w przygotowaniu projektów dotyczących budowy świątyń oraz ich realizacji. Przeważnie opracowywano je w Wyższej Deputacji Budowlanej, która znajdowała się w Berlinie. Władze państwowe gwarantowały finansowanie inwestycji budowlanych¹⁰. Z tego źródła wspierano również zakładanie szkół ewangelickich, często dla niewielkich grup dzieci. Dochodziło do antagonizmów na tym tle, ponieważ funduszy państwowych nie przeznaczano na rozwój infrastruktury szkolnej dla dzieci katolickich, nawet w miejscach, w których odnotowano znaczną ich liczbę¹¹. Warto wspomnieć, że państwo opłacało pensje ewangelickiego duchowieństwa oraz nauczycieli zatrudnionych w miastach oraz współfinansowało uposażenie nauczycieli wiejskich¹².

Regulacje prawne dotyczące świadczeń na rzecz Kościołów innych wyznań

Stosownie do norm prawa obowiązującego na obszarze historycznej Warmii, ewangelicy ponosili świadczenia na rzecz katolickich placówek duszpasterskich. Często dochodziło do sporów, dotyczących zwłaszcza tzw. małej kołody¹³. Nadzieje na zwolnienie z tych zobowiązań wiązano z nadaniem osobowości prawnej parafiom ewangelickim¹⁴. Niestety, przepisy prawne oraz postępowanie władz państwowych wydawały się w tym względzie mało czytelne. Warto odnieść się w tym miejscu do genezy erygowania parafii ewangelickiej w Lidzbarku Warmińskim. W 1816 r. ks. Friedrich Wilhelm Boehnke, jeszcze przed nominacją

⁹ S. Salmonowicz, *Podziały terytorialne i ustrój polityczny ziem pomorskich w latach 1815–1850*, w: *Historia Pomorza*, t. III (1815–1850), cz. 1, *Gospodarka, społeczeństwo, ustrój*, red. G. Labuda, Poznań 1993, s. 133.

¹⁰ J. Jasiński, *Świadomość narodowa na Warmii w XIX wieku. Narodziny i rozwój*, s. 82, 97; M. Jodkowski, *Budownictwo Kościoła ewangelickiego na obszarach historycznej Warmii w dobie sekularyzacji (1772–1840)*, ss. 209–229.

¹¹ J. Jasiński, *Świadomość narodowa na Warmii w XIX wieku. Narodziny i rozwój*, ss. 82, 97; idem, *Kościół katolicki i ewangelicki oraz związki wyznaniowe*, s. 73.

¹² Zob. M. Jodkowski, *Prawne regulacje dotyczące uposażenia duchowieństwa ewangelickiego i nauczycieli na obszarze historycznej Warmii w pierwszej połowie XIX wieku*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Prawo i bezprawie*, red. J. Kielbik, Olsztyn 2015, ss. 84–108.

¹³ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 5].

¹⁴ Na temat erekcji ewangelickich parafii na obszarze historycznej Warmii zob. M. Jodkowski, *Budownictwo Kościoła ewangelickiego na obszarach historycznej Warmii w dobie sekularyzacji (1772–1840)*, s. 212; idem, *Prawne regulacje dotyczące uposażenia duchowieństwa ewangelickiego i nauczycieli na obszarze historycznej Warmii w pierwszej połowie XIX wieku*, s. 86.

na kaznodzieję i kierownika szkoły w Lidzbarku Warmińskim, zabiegał o nadanie tamtejszej ewangelickiej wspólnoty duszpasterskiej pełnego statusu prawnego. Przesłanką do pozytywnego rozpatrzenia tej sprawy przez władze państwowe była ich decyzja z 18 marca 1816 r. o zaaprobowaniu erekcji parafii w Świętej Lipce, której terytorium obejmowało okoliczne wsie w promieniu kilkudziesięciu kilometrów oraz miasto Pisz, odległe w prostej linii o sześćdziesiąt kilometrów. Powyższy dekret stanowił, że kościoły oraz duchowieństwo protestanckie na tym obszarze zachowało prawo do pobierania dziesięciny oraz innych zobowiązań, którymi były obciążone nieruchomości gruntowe. Kościół katolicki w Świętej Lipce miał nadal dostarczać dziesięcinę na rzecz ewangelickiej parafii w Beżławkach. Katolicy mieszkańcy parafii świętolipskiej zostali zwolnieni jedynie z opłat *iura stole* względem duchowieństwa protestanckiego¹⁵. Erekcja lidzbarskiej parafii obejmowała obszary wytyczone promieniem o zasięgu dwóch mil od miasta, w którym znajdowała się jej siedziba. Niestety, zastosowano ograniczenie, polegające na przyporządkowaniu do parafii jedynie tych miejscowości, w których mieszkali ewangelicy. Ludność tego wyznania, która osiedlała się we wsiach niezamieszkałych dotychczas przez protestantów, była pozbawiona prawnej przynależności do parafii swojej konfesji¹⁶. Ostateczne przyporządkowanie wszystkich warmińskich miejscowości do poszczególnych parafii ewangelickich nastąpiło w 1834 r.¹⁷

Przedstawiciele ewangelickich wspólnot duszpasterskich na Warmii ubolewali w połowie lat trzydziestych XIX w., że dekryty dotyczące erekcji parafii nie opierały się na §297, tyt. 11, cz. II Landrechtu pruskiego z 1794 r. Według tego przepisu, podczas przyporządkowania wspólnoty do danego kościoła jej zobowiązania materialne i finansowe miały być określone w umowach parafowanych pod nadzorem zwierzchnich władz kościelnych. Tego warunku nie wypełniano. Należało zatem domniemywać, że wspomniane dekryty zawierały błędy formalne, świadczące o niezgodności z cytowanym przepisem¹⁸. Próbowano także wykazać, że ponoszone opłaty oraz donacje członków wspólnot ewangelickich na rzecz parafii katolickich są sprzeczne z prawem. Powoływano się przy tym na §261, tyt. 11, cz. II Landrechtu, który stanowił, że obciążenia ma-

¹⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 6]; A. Kolberg, *Geschichte der Heiligenlinde*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, 1864, nr 3, ss. 514–515; por. P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, Braunsberg 1927, s. 13; J. Paszenda, *Święta Lipka*, Olsztyn 1996, s. 77.

¹⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 6]; M. Jodkowski, *Prawne regulacje dotyczące uposażenia duchowieństwa ewangelickiego i nauczycieli na obszarze historycznej Warmii w pierwszej połowie XIX wieku*, ss. 86–87.

¹⁷ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 7].

¹⁸ Ibidem, [ss. 7–8].

terialne względem kościoła parafialnego spoczywały na barkach członków tegoż wyznania, do którego obiekt sakralny należał, jeśli oczywiście zamieszkiwali oni w tej parafii bądź posiadali w niej nieruchomości gruntowe. Z kolei w §745 wspomnianej części Landrechtu odnotowano, że mieszkańcy parafii, będący członkami innego wyznania, partycypowali w jej kosztach do czasu pozyskania własnej świątyni. Przepisy prawa prowincjonalnego nie wnosiły zmian w powyższe regulacje¹⁹.

Dekrety dotyczące erekcji parafii ewangelickich na obszarze historycznej Warmii zawierały sformułowania, które pieczętowały zobowiązania materialne protestantów wobec Kościoła katolickiego. W dekrecie o ustanowieniu parafii biskupieckiej z 16 listopada 1818 r., w §3, odnotowano, że jej członkowie tak długo nie są zobligowani do ponoszenia kosztów związanych z remontem i budową ewangelickiego kościoła oraz budynków parafialnych, jak długo partycypują w kosztach podobnych prac przy parafii katolickiej. Zupełnie inny charakter pod tym względem miał dekret sankcjonujący powstanie ewangelickiej parafii w Braniewie z 26 marca 1818 r. W §3 tego dokumentu zapisano, że koszty remontu oraz budowy ewangelickiego kościoła oraz budynków parafialnych ponoszą parafianie zobowiązani do tego na podstawie przepisów ustawy. Z kolei z dekretu o erygowaniu ewangelickiej parafii w Lidzbarku Warmińskim z 9 marca 1818 r. (§3) wynika, że opłaty związane z budową kościoła i budynków parafialnych uiszczają członkowie parafii ewangelickiej stosowanie do przepisów prawa, jeśli zostali zwolnieni z zobowiązań (Reallasten) ponoszonych względem parafii katolickiej²⁰.

W dekrecie ustanawiającym parafię ewangelicką w Olsztynie z 4 listopada 1818 r. (§3) można przeczytać, że opłatami z tytułu remontów oraz budowy ewangelickiego kościoła oraz budynków parafialnych obciążono jej parafian. Nie byli oni jednak zobowiązani do ich pokrycia, jeśli opłacali podobne prace przy parafii katolickiej. Dekret dotyczący erygowania parafii ewangelickiej w Pieniężnie z 2 czerwca 1821 r. (§3) miał podobny wydźwięk. Remont i budowa ewangelickiego kościoła oraz budynków parafialnych spoczywała na barkach parafian (zgodnie ze sposobem określonym w ustawie), jeśli zniesiono ich zobowiązanie do osobistych opłat, zwłaszcza z tytułu prac budowlanych przy katolickim kościele i budynkach parafialnych, stosownie do przepisów §261 i §745, tyt. 11, cz. II Landrechtu pruskiego z 1794 r. Zbliżony zapis figurował w dekrecie o ustanowieniu parafii ewangelickiej w Reszlu z 21 czerwca 1821 r. Dokument dotyczący ustanowienia parafii w Dobrym Mieście z 24 czerw-

¹⁹ Ibidem, [s. 8].

²⁰ Ibidem, [s. 9].

ca 1826 r. w §3 poświadczal, że cięzar wzniesienia kościoła i budynków parafialnych ponoszą członkowie ewangelickiej parafii, którzy jednak nie są zobowiązani do prac przy budowie katolickich obiektów kościelnych. Z kolei w dekretach erygowania parafii we Fromborku z 15 czerwca 1830 r., w Jezioranach z 8 września 1830 r. i Bisztyнку z 8 września 1831 r. ujęto tę samą treść §3, zgodnie z którym opłaty związane z remontem i budową ewangelickiego kościoła, budynków parafialnych i szkolnych są scedowane na członków parafii ewangelickich²¹. Znaczna część powyższych dekretów pieczętowała zatem współuczestnictwo ewangelików w finansowaniu prac budowlanych przy obiektach kościelnych w parafiach katolickich.

Podczas budowy ewangelickiego kościoła w Lidzbarku Warmińskim rejoncja królewiecka w piśmie z 7 października 1822 r. sceptycznie odniosła się do obowiązku nałożonego na członków protestanckich wspólnot duszpasterskich, dotyczącego ich udziału w pracach fizycznych oraz w zaprzęgu, a także transporcie deputatu drewna na rzecz katolickich parafii. Zobowiązano landraturę lidzbarską, aby poinformowała wiernych parafii ewangelickiej na obszarze powiatu o prawnych regulacjach odnoszących się do świadczeń wobec Kościoła innej konfesji. Wprawdzie byli oni zobligowani do donacji na parafię katolicką z tytułu posiadanych gruntów, o czym stanowiło prawo, jednakże zgodnie z §715, tyt. 11, cz. II Landrehtu pruskiego z 1794 r. ponosili cięzar związany z pracami fizycznymi oraz w zaprzęgu, a także innego rodzaju powinnościami względem ewangelickiej parafii, do której należą, co zwalniało ich z podobnych zobowiązań w stosunku do parafii katolickiej²².

Udział miast warmińskich w finansowaniu wspólnot wyznaniowych

Przedstawiciele protestanckich wspólnot duszpasterskich na obszarze historycznej Warmii uskarżali się, że w sposób pośredni partycypują w finansowaniu Kościoła katolickiego poprzez dotacje, które miasta warmińskie przekazywały parafiom tej konfesji. W związku z tym superintendent Friedrich Wilhelm Bohneke w sprawozdaniu powizytacyjnym z 13 listopada 1824 r. zaproponował rozdzielanie kas miejskich od funduszy przeznaczonych na wspieranie parafii katolickich. Dowodził, że niemal we wszystkich miastach warmińskich struktury katolickiej administracji kościelnej i szkolnej (Verband) zespoliły się z samorządem municypalnym. Dzięki temu z kasy miejskiej przekazywano

²¹ Ibidem, [ss. 9–10].

²² Ibidem, [ss. 11–12].

świadczenia na cele katolickich kościołów i szkół²³. Rejencja królewiecka w cyrkularzu z 23 września 1825 r. informowała o decyzji w tej sprawie, podjętej przez Ministerstwo Wyznań Religijnych, Oświaty i Zdrowia. Wynikało z niej, że skoro tylko w jakiejś miejscowości zostaną zawiązane ewangelickie społeczności kościelne bądź szkolne, w tychże wspólnotach miejskich, w których dotychczas z kasy municypalnej opłacano katolickie kościoły i szkoły, finansowanie to zostanie zniesione, jeśli nie ma ku temu podstaw prawnych (jak np. zobowiązań wynikających z prawa patronatu). Ich utrzymanie oraz prowadzenie powierzono kościelnym i szkolnym zrzeszeniom katolickim (Kirche- und Schul-Societät), które mieli reprezentować ich przedstawiciele, poddani nadzorowi magistratu, zgodnie z §54 obowiązującej ordynacji miejskiej. W przypadku, kiedy ogłoszono by zbiórkę składek od członków tychże zrzeszeń, magistrat na żądanie był zobowiązany ją przeprowadzić. Rozdzielenie lokalnych, katolickich struktur administracji kościelnej i szkolnej (*de facto* parafii) od wspólnot miejskich wchodziło w życie od 1 stycznia 1826 r. Nad jego realizacją miały czuwać urzędy powiatowe²⁴. Przedstawiciele wspólnot protestanckich ubolewali w połowie lat trzydziestych XIX w., że przepisów tych w pełni nie wprowadzono. Oznaczało to, że postępowano według dawnych regulacji prawnych, pobierając podatki od mieszkańców miast (bez względu na konfesję), z których współfinansowano działalność katolickich kościołów i szkół²⁵.

Kasa miejska Lidzbarka Warmińskiego wypłacała parafii katolickiej od 1816 r. rekompensatę kolędową o wartości 46 talarów i 10 srebrnych groszy. Zniesiono jednak tę płatność 1 stycznia 1826 r., natomiast podtrzymano innego rodzaju donacje, które przekazywano na rzecz Kościoła katolickiego ponad dziesięć lat. Wśród nich należy wskazać m.in. finansowanie kosztów związanych z procesjami – 14 talarów i 22 srebrne grosze, rorantystami – 10 talarów, uposażeniem nauczyciela – 23 talary i 10 srebrnych groszy, organisty – 22 talary 6 srebrnych groszy i 8 fenigów, rekompensatą dla organisty za ogród – talar 2 srebrne grosze i 4 fenigi oraz rekompensatą dla obu nauczycieli za zniesione dochody, które otrzymywali na terenie powiatu – 15 talarów 3 srebrne grosze i 4 fenigi. W sumie parafia katolicka otrzymywała z kasy komunalnej 86 talarów 14 srebrnych groszy i 4 fenigi rocznie²⁶. Władze Lidzbarka Warmińskiego partycypowały także w budowie oraz utrzymaniu katolickich budynków kościel-

²³ Ibidem, [s. 12].

²⁴ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2, Cyrkularz rejencji królewieckiej, 23 IX 1825 (odpis).

²⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 14].

²⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2, Magistrat do przedstawicieli parafii ewangelickiej w Lidzbarku Warmińskim, 16 I 1826 (odpis).

nych, szkolnych, a także gwarantowały ich ubezpieczenie od ognia²⁷. W pierwszej ćwierci XIX w. na obszarze tej placówki duszpasterskiej wzniesiono stodołę oraz stajnię, z których korzystał miejscowy archiprezbiter. Ponadto postawiono budynek przeznaczony na cele edukacyjne oraz mieszkania dla wikariuszy. Koszty inwestycji wyniosły prawdopodobnie 6000 talarów. Oprócz tego przeprowadzono inne prace remontowe. Przedstawiciele lidzbarskiej wspólnoty ewangelickiej wyrazili sprzeciw, sygnowany 6 listopada 1824 r., dotyczący jej udziału we współfinansowaniu budowy szkoły i wikariatki. Domagano się przy okazji interwencji władz municypalnych odnośnie do zwrotu finansów przekazanych przez ewangelików na cele Kościoła katolickiego oraz szkoły, które naliczano od 7 października 1822 r. W tym bowiem czasie erygowano ewangelicki fundusz kościelny i szkolny. 20 października 1825 r. magistrat zażądał stosowanych wyjaśnień od rajców miejskich. Odpowiedź uzyskał 13 grudnia tegoż roku. Wynikało z niej, że parafia katolicka pobierała pieniądze na podstawie „zamierzchłego” (verjährungsmäßig) prawa²⁸. Podtrzymano jednak powyższe świadczenia, ponieważ w pierwszym rzędzie należało zmienić sposób zarządzania katolickim funduszem kościelnym i szkolnym. Fundusze te nie podlegały rewizji administracji państwowej. Pieczę nad nimi sprawowało duchowieństwo. Zgodnie z opinią rady miasta na magistracie lidzbarskim spoczywał jednak obowiązek współpatronatu nad miejskimi kościołami. Powoływano się przy tym na postanowienia synodu warmińskiego przeprowadzonego jeszcze przez biskupa Krzysztofa Andrzeja Szembeka w 1726 r., a konkretnie na paragrafy ujęte w rozdziale XXV, dotyczącym praw, dóbr kościoła, fundacji i rachunków beneficjów²⁹. Miasto starało się oczywiście wpłynąć na zmianę administrowania katolickim funduszem kościelnym i szkolnym³⁰.

W praktyce, jeszcze w połowie lat trzydziestych XIX w., traktowano ewangelików jako dłużników parafii katolickiej w Lidzbarku Warmińskim³¹. Rajcy miejscy proponowali zatem pokrycie ich nieopłaconych zobowiązań z kasy miejskiej bądź wprowadzenie nowego podziału ludności ze względu na wyznawaną konfesję, co zapewne wiązało się z rozgraniczeniem świadczeń względem wspólnot wyznaniowych. Wskazywano przy tym, że powyższy projekt ko-

²⁷ Ibidem.

²⁸ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 18].

²⁹ Zob. *Synod Biskupa Warmińskiego Krzysztofa Andrzeja Szembeka odprawiony w 1726 roku*, w: *Statuty synodalne warmińskie, sambijskie, pomezzańskie, chełmińskie oraz prowincjalne ryskie*, przeł. J. Wojtkowski, Olsztyn 2010, s. 197, par. 100–103.

³⁰ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2, Sesja Rady Miasta Lidzbarka Warmińskiego, 13 XII 1825 (odpis).

³¹ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 19].

responduje z postanowieniami władz państwowych po aneksji Warmii w 1772 r., a zwłaszcza z zasadą wzajemności (*reciprocum*), zgodnie z którą świadczenia *iura stole* płacono duchowieństwu własnej konfesji na podstawie instrukcji najwyższej władzy sądowej prowincji, tzw. Rejencji Zachodniopruskiej (Westpreußische Regierung) z 21 września 1773 r. (§4, nr 10, lit. e). Pozostałe regulacje prawne dotyczące Kościołów obowiązywały nadal. Gwarantowały to przepisy Landrechtu pruskiego z 1794 r., a zwłaszcza §178 i §239, tyt. 11, cz. II, z których wynikało, że wznoszenie nowych kościołów nie ograniczało praw już istniejących³².

Warto w tym miejscu odnieść się do wcześniejszych decyzji samorządowych stanowiących o finansowaniu lidzbarskiej parafii katolickiej. Postanowienie rady miasta z 28 stycznia 1781 r. dotyczące remontu plebanii sankcjonowało nałożenie stosownego podatku na mieszkańców miasta, nie według przynależności konfesyjnej, ale do tego zakwalifikowanych (Eingewidmeten und wer sonst dabei concurrirt)³³. Z kolei rozporządzenie Kamery Wojny i Domen z 23 marca 1781 r. podtrzymało obowiązek utrzymania (*onus refectiois*) obiektów sakralnych, który spoczywał na wspólnocie miejskiej Lidzbarka Warmińskiego oraz podział mieszkańców na żyjących w mieście oraz na przedmieściach. W 1788 r. lidzbarscy ewangelicy zwrócili się do księcia biskupa warmińskiego Ignacego Krasickiego z prośbą o zrównanie opłat za używanie dzwonów przy kościele katolickim, ponieważ ponosili ciężar współfinansowania kościelnych inwestycji budowlanych przy parafii katolickiej. Niestety, ich postulaty nie zostały zaaprobowane. W 1825 r. zabiegali w lidzbarskim magistracie o pokrycie ich zobowiązań wobec parafii katolickiej z kasy miejskiej. Rajcy miejscy, stosunkiem głosów 20 do 4, postanowili nie przerywać prac przy budowie katolickiej wikariatki i szkoły, odrzucając tym samym żądania ewangelików. Zapewniając o swojej niestronniczości, wskazywali ewangelickim przedstawicielom parafii możliwość dochodzenia praw na drodze sądowej³⁴. Na sesji rady miejskiej Lidzbarka Warmińskiego z 9 stycznia 1826 r. postanowiono, że rekompensata dla nauczycieli o wartości 15 talarów 3 srebrnych groszy i 4 fenigów zostanie podtrzymana. Należy nadmienić, że w sesji wzięło udział 18 rajców, natomiast 6 było nieobecnych³⁵.

Do kasy komunalnej w Ornece świadczenia płaćli zarówno ewangelicy, jak i katolicy. Obowiązywał w tym mieście podatek szkolny w wysokości

³² Ibidem.

³³ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2, Sesja Rady Miasta Lidzbarka Warmińskiego, 13 XII 1825 (odpis).

³⁴ Ibidem.

³⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2, Sesja Rady Miasta Lidzbarka Warmińskiego, 9 I 1826 (odpis).

14 srebrnych groszy, do pokrycia którego zobligowano właścicieli przynajmniej jednej morgi gruntów. Dotyczył on nawet dzierżawców, którzy uiszczali 6 srebrnych groszy. Podatek szkolny przekazywano jednak w całości katolickiej parafii. Szkołę ewangelicką dotowało z kolei państwo³⁶. Z kasy komunalnej w Braniewie przekazywano fromborskim księżom rekompensatę, zapewne za okolicznościową posługę w tym mieście. Prawdopodobnie odnosiło się to do udziału w procesjach i tym podobnych celebracjach liturgicznych. Pod koniec lat dwudziestych XIX w. miasto sfinansowano budowę katolickiej szkoły. Przewozem materiałów obarczono ewangelików. Administracja miejska finansowała również utrzymanie tego budynku, mieszkań nauczycieli oraz ubezpieczenie od ognia. Warto wspomnieć, że z tego źródła nie dotowano wydatków na utrzymanie i ubezpieczenie obiektów edukacyjnych wzniesionych z inicjatywy władz prowincjonalnych. Na skutek skarg rejencja królewiecka nałożyła na magistrat braniewski obowiązek przeprowadzania remontu szkoły ewangelickiej, jak również opłat za ubezpieczenie od ognia tegoż obiektu. Pensje nauczycielskie, zarówno ewangelików, jak i katolików, wypłacano z kasy miejskiej. Budowę plebanii katolickiej pokrywano z kasy kościelnej oraz nałożonych na katolików zobowiązań finansowych. Nie uzyskano jednak z tego źródła wystarczających kwot pieniężnych, w związku z czym zobligowano ewangelików do „dobrowolnych” datków³⁷.

Kasa miejska Olsztyna uiszczala opłaty związane z pielgrzymkami, łosierami (Opfern) i procesjami. Wydatki na katolickie budynki kościelne oraz szkolne opłacano częściowo z kasy miejskiej oraz kościelnej. Miasto przekazywało na wypłatę dla katolickich nauczycieli 266 talarów i 20 srebrnych groszy rocznie. Poza tym przejęło na siebie sprawy ogrzewania katolickiej szkoły oraz dostarczania każdemu z czterech nauczycieli po dwa achtele drewna pochodzącego z lasu miejskiego. Warto dodać, że rajcy miejscy wzbraniali się przed oddaniem wspólnocie protestanckiej drewna do ogrzewania szkoły ewangelickiej, mimo uprzedniej aprobaty rejencji królewieckiej. Remonty katolickich budynków przed 1835 r. przeprowadzano we własnym zakresie (bez obciążeń nakładanych na ewangelików). W pobliżu Olsztyna, na obszarach wiejskich, żądano jednak od protestantów udziału w pracach budowlanych przy katolickich budynkach kościelnych. Na skutek protestów ewangelickiego proboszcza z Olsztyna, landratura uznała bezpodstawność tych obciążeń i nakazała wypłatę rekompensaty osobom innej konfesji³⁸.

³⁶ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 19].

³⁷ Ibidem, [ss. 19–20].

³⁸ Ibidem, [ss. 20–21].

W Jezioranach z kasy komunalnej przeznaczano 60 talarów na pielgrzymki i prawdopodobnie na dni ślubowane (*Gelübde*)³⁹. Budynek oraz sprzęty szkoły katolickiej również utrzymywano z tego źródła. Miasto nie dotowało ewangelickiej placówki oświatowej. Ze wspomnianej kasy przekazywano także 66 talarów i 20 srebrnych groszy na pensje dla nauczycieli. Na rzecz katolickiej parafii każdy obywatel miasta ofiarowywał kilka funtów wosku i około talara i 10 srebrnych groszy w gotówce⁴⁰. W Biskupcu katolicy i ewangelicy mieszkańcy wpłacali donację od gospodarstwa na rzecz katolickich nauczycieli, a poza tym 15 srebrnych groszy na drewno bądź dostarczali im furę drewna w naturze⁴¹.

Koszty związane z utrzymaniem katolickich budynków kościelnych (w tym szkoły) w Reszlu ponosiła kasa miejska. Nie stosowano tej zasady względem budynków ewangelickich⁴². Rejencja królewiecka w cyrkularzu z 23 września 1825 r. zażądała od magistratu reszelskiego, aby w przyszłości koszty budowy i utrzymania katolickich budynków kościelnych nie były opłacane z kasy miejskiej, ale przez parafię katolicką. Na posiedzeniu rady miasta 31 maja 1826 r. odrzucono jednak rozdział parafii (i szkoły) katolickiej od wspólnoty miejskiej. Postulowano zachowanie dotychczasowych przepisów zawartych w statutach miejskich, ponieważ majątek kasy miejskiej pochodził z „wcześniejszych czasów” i został zgromadzony w większości przez katolików. Rejencja królewiecka nie zagrowała powyższych decyzji władz samorządowych⁴³. Podobnie potraktowano skargę złożoną 7 lipca 1828 r. przez reszelską społeczność ewangelicką, która dotyczyła budowy domu dla katolickiego nauczyciela i dzwonnika. Magistrat odrzucił żądania ewangelików. W uzasadnieniu wskazano na odpowiedź władz miejskich udzieloną rejencji królewieckiej 31 maja 1826 r. Koszty wspomnianej budowy pokryto z kasy miejskiej⁴⁴. W 1830 r. magistrat oraz rajcy miejscy postanowili ofiarować parafii katolickiej drewno z lasów miejskich oraz pieniądze na rozbudowę mieszkania dla nauczyciela i zakrystiana. Ewangelicki rajca bezskutecznie protestował przeciwko tej uchwale. Następnie skierował zażalenie do rejencji królewieckiej oraz do ministerstwa. Nie przyniosło ono jednak spodziewanych skutków. Z kolei prośba przedstawicieli społeczności ewangelickiej, zgłaszającej zapotrzebowanie na drewno z lasów miejskich na rozbudowę mieszkania dla nauczyciela i sali szkolnej w zachodnim skrzydle reszelskiego zamku, spotkała się z odmową. Informowano tę wspólnotę, że drewna po prostu

³⁹ Na temat tzw. dni ślubowanych zob. M. Jodkowski, *Dni świąteczne diecezji warmińskiej w XIX wieku*, Forum Teologiczne 14(2013), ss. 95–99.

⁴⁰ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [ss. 21–22].

⁴¹ Ibidem, [s. 22].

⁴² Ibidem.

⁴³ G. Matern, *Die Baupflicht in den Kirchengemeinden des Ermlands*, Heilsberg 1928, ss. 20–21.

⁴⁴ Ibidem, s. 21.

nie ma⁴⁵. W Dobrym Mieście z kasy miejskiej opłacano katolickie szkoły i nauczycieli⁴⁶. Z kolei w Bisztynku wszelkie potrzeby szkoły katolickiej pokrywano z funduszy miejskich⁴⁷.

W Barczewie uiszczano z kasy miejskiej wydatki na pielgrzymki (łosiery). Współfinansowano z tego źródła również pensję nauczycieli. Wprawdzie rajcy miejscy zaaprobowali możliwość wyasygnowania z kasy komunalnej funduszy na katolickie budynki kościelne i szkolne, jednak burmistrz, który był ewangelikiem, wykazał błędy formalne w trakcie uchwalania wspomnianego postanowienia i dlatego wstrzymano się z jego realizacją⁴⁸. W Pieniężnie i Fromborku panowała podobna sytuacja, w kwestii finansowania szkoły, jak w innych warmińskich miastach⁴⁹.

Świadczenia ludności ewangelickiej zamieszkującej historyczną Warmię względem parafii katolickich były zróżnicowane. Prawomocnie zaaprobowano jedynie tzw. dziesięcinę gruntową (Sackzehnte), płaconą od ziemiopłodów, oraz dziesięcinę rzeczywisłą (Realdecem). Zgodnie bowiem z §4, dodatku 213 Wschodniopruskiego Prawa Prowincjalnego (Ostpreußisches Provinzialrecht; Berlin 1801 r. i 1802 r.), dziesięcina gruntowa (Sackzehnte), zwana na Warmii po prostu dziesięciną, a także daniny w naturze z racji kolędy, miały być nadal pobierane tam, gdzie je wcześniej wprowadzono. Przepis ten odnosił się również do drewna, ponieważ zaliczano je do naturaliiów związanych z kolędą. Paragraf 5 cytowanego wcześniej artykułu stanowił z kolei, że proboszcz i organista posiadali prawo do ofiar pieniężnych z racji kolędy od osób innego wyznania tylko tam, gdzie szczególne powody towarzyszyły ich wprowadzeniu bądź zwyczaj ten istniał wcześniej⁵⁰.

W pierwszych dziesięcioleciach XIX w., w świetle ogólnopaństwowego i prowincjonalnego prawa, prace budowlane przy obiektach sakralnych stanowiły ciężar nałożony na osoby przynależące do parafii (zob. Landrecht pruski z 1794 r. cz. II, tyt. 11, §710, §711, §738, §745; Wschodniopruskie Prawo Prowincjonalne, dodatek 197, §8). Przedstawiciele społeczności ewangelickiej na Warmii żądali, aby przynależność do parafii definiować zgodnie z rozróżnieniem konfesyjnym. Na tej podstawie uskarżali się, że osoby tego wyznania nie powinny partycypować w kosztach budowy katolickich budynków kościelnych. Podobnie zresztą jak nieuzasadniony, zwłaszcza w odniesieniu do dodatku 179 Wschod-

⁴⁵ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [ss. 22–23].

⁴⁶ Ibidem, [s. 23].

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, [s. 25].

niopruskiego Prawa Prowincjalnego, wydawał się im obowiązek dostarczania duchowieństwu katolickiemu oraz pracownikom kościelnym wozów w zaprzęgu⁵¹. Ich zdaniem, ewangelicy, jako osoby nienależące do katolickich parafii, nie byli zobligowani do utrzymania dróg, na co wskazywał wyraźnie §261, tyt. 11, cz. II Landrechtu pruskiego z 1794 r. W sprzeczności z tym przepisem miał stać §4 dodatku 226 Wschodniopruskiego Prawa Prowincjonalnego, zgodnie z którym ten obowiązek spoczywał na osobach przynależących do parafii bez różniczenia na wyznawaną religię. Oczekiwano od nich prac fizycznych bądź w zaprzęgu lub kwot pieniędzy⁵².

Przedstawiciele Kościoła ewangelickiego na Warmii podkreślali, że przepisy prawne umożliwiają władzom państwowym niższego szczebla dowolną ich interpretację, usprawiedliwiając nakładanie na wiernych zobowiązań wobec parafii obcego wyznania. Dotyczyło to również tzw. małej kolędy, którą naliczano nie według posiadanej ziemi uprawnej, ale od gospodarstw. Ich właściciele dostarczali na rzecz parafii chleb, jaja, groch, len, kiełbasę oraz pieniądze. Większość katolickich proboszczów utrzymała pobór małej kolędy od ludności ewangelickiej. Oczywiście wierni tej konfesji stronili od ofiarowania kolejnej daniny w naturze na rzecz ewangelickiego księdza. Władze państwowe natomiast traktowały małą kolędę jako osobistą donację na rzecz parafii. Praktyka egzekwowania należności związanych z tymi świadczeniami uległa zmianie wskutek reskryptu ministra Karla von Altensteina, wydanego pod koniec lat dwudziestych XIX w. Nastąpiło to na podstawie informacji przesłanych 14 stycznia 1828 r. przez rejencję królewską do Ministerstwa Wyznań Religijnych, Oświaty i Zdrowia, dotyczących Gerłacha, gospodarza (Hufenwirte) z Gutkowa, który odmówił przekazania naturalistów archiprezbiterowi olsztyńskiemu, ks. Adreasowi Heckowi. W odpowiedzi minister von Altenstein stwierdził, że nie należy utożsamiać tzw. małej kolędy z dziesięciną osobistą czy też rzeczywistą. Przekazywali ją również na rzecz proboszcza właściciele ziemscy, posiadający grunty opodatkowane tego rodzaju świadczeniami. Proboszcz cieszył się przywilejem pobierania takich należności. Kierując się tą wykładnią większość ewangelickich właścicieli ziemskich nie oddawała odtąd tzw. małej kolędy katolickiemu duchowieństwu⁵³.

Przedstawiciele wspólnot protestanckich oczekiwali, że czytelne i przejrzyste regulacje finansowe będą obowiązywały od erygowania ewangelickiej sieci parafialnej na całym obszarze historycznej Warmii. Spodziewano się również

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, [ss. 25–26].

⁵³ Ibidem, [ss. 26–27]. Na temat tzw. małej kolędy zob. szczególnie G. Jasiński, *Kościół ewangelicki na Mazurach w XIX wieku (1817–1914)*, Olsztyn 2003, ss. 215–220.

unormowania spraw dotyczących szkolnictwa tej konfesji. Postulowano także całkowite zwolnienie ewangelickich parafian od danin i należności względem katolickich parafii, szkół i duchowieństwa. Uskarżano się przy tym, że zobowiązania względem Kościoła katolickiego wynikały ze stosowania prawa, obowiązującego od momentu inkorporacji Warmii do Prus, a dopiero wówczas protestanci zaczęli osiedlać się na tych obszarach. Lokalne prawo powinno było uwzględniać przede wszystkim erekcję parafii ewangelickich. Dzięki temu podział świadczeń nakładanych na warmińską ludność zakładałby zróżnicowanie konfesyjne. Poza tym domagano się zwolnienia członków wspólnot ewangelickich od współfinansowania wydatków, jakie ponosiły miasta warmińskie na rzecz Kościoła katolickiego. niesprawiedliwy wydawał się również obowiązek partycypowania w pracach remontowo-budowlanych przy katolickich obiektach szkolnych i kościelnych. Sprawą wymagającą uregulowania były ponadto dodatkowe obciążenia, poza *iura stole*, nakładane na członków wspólnot protestanckich względem parafii i szkół ewangelickich⁵⁴.

Zakończenie

Zmianę dotyczącą regulacji świadczeń na rzecz wspólnot wyznaniowych należy wiązać z przemianami społecznymi spowodowanymi Wiosną Ludów. W ich efekcie wprowadzono w 1850 r. okrojowaną konstytucję, w której postanowiono, że Kościoły ewangelicki i katolicki oraz inne społeczności religijne zarządzają się i organizują samodzielnie⁵⁵. Ponadto ustawą państwową z 9 maja 1854 r. zlikwidowano zobowiązania wiernych wobec parafii innego wyznania⁵⁶. Niewątpliwie istotne znaczenie miała również nowa ordynacja miejska z 1853 r., która w stosunku do ordynacji z 1808 r. w znacznym stopniu wzmocniła kontrolę państwa nad miastami oraz podnosiła rangę magistratu wobec rady miejskiej⁵⁷.

⁵⁴ GStA PK, I. HA Rep. 76 III, Sekt. 2, Abt. XX, Nr. 19, Bd. 2 (Heilsberg, den 29. April 1835), [s. 29, 33–34].

⁵⁵ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1, *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 19; G. Jasiński, *Kościół ewangelicki na Mazurach w XIX wieku (1817–1914)*, s. 13.

⁵⁶ *Verordnungen für die Diözese Ermland*, opr. B. von Tempski, Braunsberg 1910, s. 259.

⁵⁷ J. Jasiński, *Z dziejów ustroju i działalności samorządu miejskiego w XIX wieku*, w: *Olsztyn 1353–2003*, red. S. Achremczyk, W. Ogrodziński, Olsztyn 2003, s. 168; S. Salmonowicz, *Administracja i prawo w prowincjach pomorskich*, w: *Historia Pomorza*, t. IV (1850–1918), cz. 1, *Ustrój, gospodarka, społeczeństwo*, red. S. Salmonowicz, Toruń 2000, s. 54.

Marek Jodkowski, *Evangelikale und die Verpflichtungen materieller Hinsicht der katholischen Pfarreien in der Umgebung historische Ermland in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts*

Zusammenfassung

In der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts in den Bereichen der historischen Warmia Prinzip der territorialen Zugehörigkeit der Gemeinde beibehalten, oder die Zuordnung zu einer Gemeinde Menschen, die es bewohnt. Es wirkte sich auch auf die Bewohner einer anderen Religion, solange die Mitglieder der Kirche nicht eine Minderheit in einem bestimmten Ort der Gemeinde hatte. Dies galt vor allem auf die Evangelikalen, die für die katholische Kirche bestanden bietet. Aufzeichnungen über die Verpflichtungen materieller Hinsicht von den Kirchen dieser Bezeichnung kam auch zu den Dekreten der erektilen evangelischen Kirchspiel. Einzelne Städte von Ermland nahmen an der Finanzierung Budowlanych katholischen Gemeinden umgesetzt werden, und auch die katholischen Schulen geholfen, auf der Grundlage der Besteuerung der Bürger unabhängig von ihrer Konfession. Katholischen Klerus Zehnte von evangelischen Bevölkerung zu erheben. Dank der Intervention der staatlichen Behörden, in den späten zwanziger Jahren des neunzehnten Jahrhunderts, die meisten protestantischen Grundbesitzer beschuldigt die Gewohnheit bieten so genannte. kleine Weihnachtslieder für katholische Priester und kirchliche Mitarbeiter.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Marek Jodkowski, *Evangelicals and the obligations material terms of Catholic parishes in the area of historical Warmia in the first half of the nineteenth century*

Summary

In the first half of the nineteenth century maintained in areas of historical Warmia principle of territorial affiliation of the parish, or assignment to a parish people who inhabited it. It also affected the inhabitants of another religion, as long as members of the Church did not have a minority in a given place of the parish. This applied mainly to the evangelicals, who passed providing for the Catholic Church. Records of commitments material terms of the churches of this denomination also came to the decrees of erectile evangelical parish. Individual towns of Warmia participated in the financing creational implemented Catholic parishes, and also aided Catholic schools, based on the taxation of citizens regardless of their confession. Catholic clergy levying tithes from evangelical population. Thanks to the intervention of state authorities, in the late twenties of the nineteenth century, most Protestant landowners accused the habit of offering so-called. small Christmas carols for Catholic priests and church workers.

Translated by Jerzy Kielbik